

Drago Župarić-Iljić
Institut za migracije i narodnosti
Zagreb

Od očuvanja identiteta do asimilacije: Aktualni položaj i integriranost srpske nacionalne manjine u Zagrebu

Sažetak

U ovom radu prikazujemo u kojoj su mjeri danas Srbi u Zagrebu organizirani s ciljem očuvanja vlastitog identiteta, s kojim se problemima u tome suočavaju te kako procjenjuju vlastiti položaj i stupnjeve integriranosti u društvu. Uz kratki pregled populacijske brojnosti te normativno-pravnog i institucionalnog položaja donosimo prikaz analize sadržaja transkripata fokus grupa provedenih među pripadnicima Srba u Zagrebu. Analiza pokazuje kako srpsku zajednicu odlikuje fragmentiranost identiteta, što je proces naročito prisutan među mlađom populacijom u urbanim centrima. Asimilacija je prisutnija u Zagrebu nego u ruralnim, povratničkim sredinama, a u urbanim sredinama češća je i etnomimikrija. Ti su fenomeni rezultanta promjena ustavnog statusa Srba u Hrvatskoj, nepovoljne društvene klime tokom 1990-ih, ali i pasivnosti urbane srpske intelektualne elite, posebice srednjovječne generacije i mladih. Navedeno stanje uzrokuje daljnji pad broja pripadnika srpske manjine u popisima, kao i slabljenje aktivacijskih resursa za očuvanje manjinskog identiteta kroz oblike formalne organiziranosti. Tako pitanje integriranosti Srba u Zagrebu ukazuje na zadovoljavajuću normativnu ali nedostatnu funkcionalnu integraciju manjine. Također, nepostojanje zajedničke društveno-kulturne platforme (temeljene na jeziku, tradiciji, religiji) oko koje bi se (re)konstruirao identitet Srba u Zagrebu ukazuje na potrebu za afirmativnom akcijom (unutar) same zajednice na očuvanju vlastitog identiteta.

Ključne riječi: Srbi u Zagrebu, nacionalnomanjinski identitet, asimilacija, etnomimikrija, integracija

1. Uvod¹

Ratna zbivanja iz 1990-ih uvjetovala su značajnu promjenu nacionalnog sastava Republike Hrvatske (RH) ali i promjenu stupnjeva, oblika i sadržaja integriranosti nacionalno-manjinskih zajednica u nacionalnu matricu hrvatskog društva. Znatnim dijelom su i tranzicijski društveno-politički procesi utjecali na očuvanje, mijenjanje ili gubljenje karakteristika etničkog

¹ Rad je napisan u sklopu istraživanja pod nazivom „Nacionalne manjine u gradu Zagrebu“, koje je provedeno u razdoblju od 2009.-2011. kao dio znanstveno-istraživačkog projekta „Nacionalne manjine u Hrvatskoj i procesi eurointegracija“, na Institutu za migracije i narodnosti u Zagrebu (voditelj dr. sc. Dragutin Babić). Ovom prilikom zahvaljujemo dr. sc. Filipu Škiljanu za korisne komentare i pomoć u istraživanju.

identiteta novonastalih nacionalnih manjina. Kod Srba u Hrvatskoj to se prije svega očitovalo u promjeni brojnosti pripadnika populacije Srba, a zatim i promjena pravnog i institucionalnog položaja, te promjena u stupnjevima organiziranosti i integriranosti u život lokalnih zajednica.

Potrebno je vrijeme da bi nacionalne zajednice u RH izvršile uspješnu rekonstrukciju vlastite institucionalne i identitetske infrastrukture. Kulturno, političko i civilno (re)organiziranje presudni su elementi za potpuno ostvarenje i uživanje zakonom zajamčenih manjinskih prava. Današnje društveno-političko okruženje u RH omogućava ostvarenje tih prava prvenstveno na razini pravno-političke (normativne) integracije, dok u praksi postoje brojni problemi vezani uz ekonomsku i sociokulturnu (funkcionalnu) integraciju nacionalnih manjina. One polažu, među ostalim, pravo na čuvanje svog identiteta, pravo na (samo)organiziranje i integraciju, a većinska zajednica ima obvezu da ostvarenje tog prava prihvati, podrži i promiče.

Razvijajući svoj identitet, ljudi polaze od mobilizacije kulturno raspoloživih resursa u svojim neposrednim društvenim mrežama i u društvu kao cjelini. Stoga je proces izgradnje identiteta onaj proces na koji duboko utječu prilike i proturječja socio-kulturne okoline koja ih okružuje. Tako danas postaje važnim raspravljati o (re/de)konstrukciji ili možda "fragmentaciji (etničkog) identiteta" (Bradley, 1997) među nacionalnim zajednicama u Hrvatskoj, koji se desio unazad dvadesetak godina. Kao svojevrsnu studiju slučaja, u ovom radu uzimamo za analizu primjer zajednice Srba u gradu Zagrebu.

2. Predmet istraživanja i metodologija

Dosadašnja istraživanja (Tatalović 2001; Mesić 2003; Vasiljević 2004; Tatalović i Lacović 2011) raspravljala su o ostvarivanju ustavnim zakonom zajamčenih prava iz sfere kulturne, jezične, vjerske i prosvjetne autonomije, te problema u sferi političke i ekonomske participacije za Srbe i ostale nacionalne manjine u RH². Prema odredbama Ustavnog zakona o

² Nacionalne manjine u hrvatskom kontekstu čine 22 manjine taksativno nabrojane u Ustavu i Ustavnom zakonu o pravima nacionalnih manjina iz 2002. Uz uvažavanje ponekih mišljenja iz same nacionalno manjinske zajednice i akademskih krugova kako bi (sociološki) zahvalnije bilo ne rabiti termin „manjina“, nego primjerice „zajednica“ u našem istraživanju „manjina“ jest samo *terminus tehnicus* koji označava navedene grupacije stanovništva. Stoga, nacionalnu manjinu shvaćamo kao brojčano manju grupa ljudi čiji pripadnici kao državljani određene države imaju etničke, jezične, vjerske, kulturne karakteristike po kojima se razlikuju od ostalog dijela stanovništva i koji međusobno iskazuju osjećaj solidarnosti, sa ciljem i svrhom očuvanja svoje kulture, tradicije, vjere i jezika (Capotorti, 2001).

pravima nacionalnih manjina (NN, 155/02) one se mogu služiti svojim jezikom i pismom u privatnom i javnom životu. Njima se osigurava mogućnost odgoja i obrazovanja na jeziku kojim se služe; korištenje nacionalnih znamenja i simbola, pravo na kulturnu autonomiju; održavanje, razvoj i izražavanje vlastite kulture, njeno očuvanje i zaštitu kulturnih dobara i tradicija. Nadalje, omogućuje im se očitovanje i prakticiranje svoje vjeroispovijesti; pristup sredstvima javnog informiranja; samoorganiziranje i udruživanje; zastupljenost u predstavničkim tijelima na društvenim i lokalnim razinama, te u upravi i pravosudnim tijelima. Sudjelovanje nacionalnih manjina u javnom životu i upravljanju u lokalnoj vlasti ostvaruje se preko nacionalnomanjinskih vijeća i predstavnika nacionalnih manjina. U javnom i političkom diskursu upravo se društvena inkluzija i integracija manjina svih vrsta ističu kao «lakmus papir» stupnja demokratičnosti i spremnosti za poštivanje i zaštitu zakonom zagarantiranih prava manjinskih subjekata koju trebaju zadovoljiti zemlje pristupnice Europskoj uniji (EU).

Predmet ovog rada jest prikazati u kojoj su mjeri danas Srbi u Zagrebu društveno organizirani s ciljem očuvanja vlastitog identiteta, s kojim se problemima u tome suočavaju te kako procjenjuju vlastiti položaj i stupnjeve integriranosti u gradu Zagrebu. Promišljanja oko pitanja institucionalnog položaja i identiteta te integracije srpske manjine u Zagrebu opisat ćemo koristeći analizu sekundarnih izvora, služeći se podacima iz provedenog istraživanja u Babić i sur. (2011). U sklopu navedenog, provedena je serija terenskih istraživanja metodom fokus grupe u kojoj su sudjelovali predstavnici i pripadnici manjinskih organizacija. Tako su i Srbi u Zagrebu kroz interakcijski dijaloški okvir raspravljali o najvažnijim problemima s kojima suočavaju danas.³ Pomoću deskriptivne „tematske“ analize grupirali smo i obradili mišljenja predstavnika i pripadnika Srba u Zagrebu o pitanjima položaja i integriranosti u kulturne, društvene i političke tokove Zagreba, te problematici očuvanja identiteta i odnošenja spram procesa gubljenja kulturne posebnosti i asimilacije.

U našim smo fokus grupama koristili metodu biranja uzorka koja je slijedila pravila „svrhovitog uzorkovanja“ ispitanika obzirom na njihovu stručnost i upoznatost s razumijevanjem

³ Fokus grupa, kao forma grupnog intervjua u kojoj sudjeluje više participanata na unaprijed zadane teme razgovora, zahvalna je upravo zbog interakcije među sudionicima i moguće zajedničke konstrukcije značenja koji se pridaju nekoj temi (Bryman, 2008:474). Potencijal fokus grupe kao metode jest u tome da se u njoj ekstrapoliraju mišljenja koja ukazuju na šire stavove tj. refleksiju subjekata spram tema razgovora u dijaloškoj formi. U fokus grupi s predstavnicima Vijeća srpske nacionalne manjine (VSNM), Srpskog narodnog vijeća (SNV) i „Srpskog kulturnog društva - Prosvjeta“ (SKD) u Zagrebu sudjelovalo je sedmero ispitanika. U obradi i interpretaciji podataka korištena je podvrsta sadržajne analize (Bryman, 2008:514-536), tzv. „tematska analiza“, gdje su analizirane kategorije sadržaja koje se posredno ili izravno odnose na široko polje tema o položaju i pitanjima identiteta Srba u Hrvatskoj.

istraživanog fenomena (Bryman, 2008:415). Naši su ispitanici činili onaj „aktivniji“ dio manjinske zajednice. Kao predstavnici Vijeća ili članovi manjinskih organizacija, njihov angažman i uključenost u formalno organizirane aspekte nacionalno-manjinskog života na razini grada Zagreba, razlikuju ih od ostatka „prosjeaka“ pripadnika zajednice. Također, upravo zbog specifičnog fokusa na Srbe u Zagrebu rezultati ovog rada ne mogu se generalizirati na cijelu populaciju Srba u Hrvatskoj. No, ono ipak daje nove uvide u pregled aktualnog položaja, organiziranosti te integracije Srba u današnjem hrvatskom društvu. Pitanje identiteta zagrebačkih Srba tako postaje eklatantan primjer potrebe za tematiziranjem suvremenog identiteta Srba u Hrvatskoj uopće.

3. Pitanja položaja i integriranosti Srba u Zagrebu

Srbe u Hrvatskoj odlikuje autohtonost i dugoljetnost života na ovim prostorima: oni su svojim povijesnim, društvenim i kulturnim životom i djelovanjem ukorijenjeni i integrirani na povijesnom, geografskom, političkom i socio-kulturno prostora Hrvatske. Kao takvi čine temeljni sastav i srž gradskog života Zagreba u svojoj prožetosti suživota s Hrvatima i ostalim nacionalnim zajednicama. Nažalost, negativne posljedice rata odrazile su se prvenstveno na brojnost te normativno-pravni i institucionalni status srpske zajednice u Hrvatskoj. Njihov je ustavni status iz dotadašnjeg „konstitutivnog naroda“ promijenjen u status „nacionalne manjine“ a njihov broj smanjen na otprilike jednu trećinu od predratnog broja. Pad broja Srba u Zagrebu preslikava pad brojnosti Srba u Hrvatskoj dijelom je i posljedica asimilacijskih i etnomimikrijskih procesa. Ovi su se fenomeni odrazili i na stupnjeve, oblike i sadržaje organiziranosti srpske manjinske zajednice, kao i na promjene manjinske identitetske strukture i načina uključivanja Srba u društvo.

Koristeći demo-statističke podatke o naseljenosti i nacionalnom sastavu stanovništva grada Zagreba i naselja Zagreb moguće je analizirati opće podatke o brojnosti Srba te pratiti indekse promjene u među popisnim razdobljima od 1981. do 2001. godine. Nažalost, za vrijeme pisanja ovog teksta (svibanj 2012.) još uvijek nisu objavljeni podaci popisa stanovništva RH iz 2011, te stoga iste ne obrađujemo u ovoj analizi.

Tablica 1 - Nacionalna struktura stanovništva u naselju Zagreb*, 1981., 1991. i 2001. godine

Nacionalnost	1981.	%	1991.	%	2001.	%	indeks promjene 2001/1991.
Hrvati	519.590	79,46	594.323	84,09	716.344	91,94	120,5
<i>Nacionalne manjine (ukupno)**</i>	<i>81.073</i>	<i>12,40</i>	<i>73.719</i>	<i>10,43</i>	<i>40.066</i>	<i>5,14</i>	<i>54,3</i>
Srbi	37.331	5,71	44.384	6,28	18.811	2,41	42,3
<i>Ostale nacionalnosti***</i>	<i>43.742</i>	<i>6,69</i>	<i>29.335</i>	<i>4,15</i>	<i>21255</i>	<i>2,72</i>	<i>72,5</i>
Nacionalno neopredijeljeni	n/a	n/a	14.498	2,05	15.649	2,01	107,9
Jugoslaveni	52.362	8,01	14.218	2,01	-	-	-
Regionalna pripadnost	828	0,12	1.297	0,18	39	0,01	3,0
Nepoznato	**	**	8.094	1,14	2.322	0,30	28,6
Ukupno	653.853	100	706.770	100	779.145	100	110,2

Izvori: Gelo i sur. (1998). Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880-1991. po naseljima (Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske); DZS RH (2002). Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2001. god., (cd-rom). (Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske), uz adaptirani izračun Indeksa promjene kretanja stanovništva 2001/1991

* U administrativno-prostornom smislu "naselje Zagreb", odgovara gradu Zagrebu, ali bez gravitirajućeg prstena prigradskih naselja Dugo Selo, Sesvete, Samobor, Zelina, Zaprešić i Velika Gorica.

** Iz ovog izračuna ukupnog broja nacionalnih manjina izuzete su slijedeće popisne kategorije: Hrvati, Jugoslaveni, Nacionalno neopredijeljeni, Regionalna pripadnost, Nepoznato. Dakle, u izračunu su zbrojene kategorije naroda i narodnosti, tj. današnjih nacionalnih manjina, ali je pribrojana i kategorija „Ostale narodnosti“ (1981. ona je glasila „Ostali i nepoznato“ iz razloga jer taj popis nije diferencirao ostale nacionalnosti i narodnosti prema njihovim imenima etničkim/nacionalnim imenima). Ovaj metodološki postupak nije posve opravdan, ali je nužan kako bi dao točniju procjenu stvarnog stanja.

*** Ovdje su ubrojani svi oni koji, osim Srba, danas čine preostalih 21 Ustavom priznatih nacionalnih manjina u RH: Albanci, Austrijanci, Bugari, Crnogorci, Česi, Mađari, Makedonci, Muslimani/Bošnjaci, Nijemci, Poljaci, Romi, Rumunji, Rusi, Rusini, Slovaci, Slovenci, Talijani, Turci, Ukrajinci, Vlasi, Židovi. U ovaj je izračun uključena i kategorija Grci (prisutni u popisu za 1981. i 1991.), te „Ostale narodnosti“ koja obuhvaća one etničke grupe koje nisu prepoznate/priznate kao autohtone/alohtone „nacionalne manjine“, odnosno koje nisu distingvirane kao posebne popisne kategorije.

Demografski trendovi upućuju na to da je stanovništvo grada Zagreba, prešlo iz razine „niže heterogenosti“ iz 1991. u naglašeno „homogeni“ po svom nacionalnom sastavu (prema shemi Raduški, 2011), obzirom da je omjer većinskog hrvatskog naroda u Zagrebu porastao sa 79,46% iz 1981. na 91,94% u 2001. godini. Prema rezultatima popisa iz 2001. ukupni broj nacionalnih manjina u Zagrebu smanjio se za više od polovice (sa 10,43% iz 1991. na 5,14% u 2001.), prije svega poradi općeg i proporcionalnog smanjenja broja Srba (za ukupno 57,7%). To kretanje broja Srba u Zagrebu preslikava kretanje broja Srba na nacionalnom nivou 1991-2001. jer se tada na državnoj razini broj Srba smanjio za 65.3% (sa 581.663 tj. 12,16% iz 1991. na 201.631, tj. 4,54% u 2001.).

Zaključujemo kako je u međupopisnom razdoblju 1991-2001. srpska manjinska zajednica u Zagrebu i Hrvatskoj doživjela drastičan demografski pad i depopulaciju. To je rezultat, prvenstveno i najvećim dijelom, negativnog migracijskog salda, uslijed (e)migracije tj. nedobrovoljnog, prisilnog i prinudnog raseljavanja (posebice izbjeglištva), te ratnog mortaliteta, naročito u periodu 1991-1995. Padu brojnosti pridonose i negativni demoreprodukcijski trendovi, poput niskog prirodnog priraštaja stanovništva koji danas odlikuje srpsku zajednicu u Hrvatskoj (Raduški, 2011), kao i društveni fenomeni neizjašnjavanja i/ili lažnog izjašnjavanja u popisima stanovništva tzv. etnomimikrija.

Osvrnimo se na pitanja normativnog položaja Srba u Zagrebu. Jugoslavija (SFRJ) nije poznavala termin „nacionalne manjine“, nego su populacije određene kao „narodi“ i „narodnosti“, pri čemu su Srbi, Hrvati, Muslimani, Slovenci, Makedonci i Crnogorci u Jugoslaviji bili definirani kao „narodi“. Socijalistička Republika Hrvatska (SRH) je bila definirana kao „nacionalna država hrvatskog naroda, država srpskog naroda u Hrvatskoj i država narodnosti koje u njoj žive“. Tako se pojam narodnosti u SRH odnosio se na Mađare, Talijane, Čehe, Slovake, Rusine i Ukrajinke. Tzv. „Božićnim Ustavom“ iz 1990. Srbi su iz konstitutivnog naroda preimenovani u status *nacionalne manjine* u RH. To je ujedno u osvit ratnog sukoba značilo najveću promjenu njihovog političkog tj. ustavnog statusa koji ih određuje i danas kao najbrojniju „manjinu“ u RH, ali onu koja je pretrpjela najveći demografski pad broja pripadnika.

Daljnijim je pravnim razvojem zakonodavstva, isprva donošenjem „Ustavnog zakona o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj“ iz 1991., s izmjenama i dopunama iz 1992. i 2000. a kasnije i stupanjem na

snagu „Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina“, iz 2002. razrađen pravni okvir za položaj i integraciju nacionalnih manjina u RH. No, koje su danas, deset godina kasnije, najvažnije odlike i problemi oko (ne)integriranosti srpske nacionalne manjine u Hrvatskoj? Kako pišu S. Tatalović i T. Lacović, analizirajući prvih deset godina provedbe Ustavnog zakona „(p)roblemi su se vezali uz nedovoljnu osposobljenost i/ili spremnost pojedinih tijela državne vlasti za provedbu Ustavnog zakona, nedovoljnu zainteresiranost pojedinih tijela lokalne i regionalne samouprave za ostvarivanje prava nacionalnih manjina te apatičnost i/ili nedovoljnu motiviranost pripadnika nacionalnih manjina ili njihovih organizacija i predstavnika da poboljšaju položaj manjine“ (Tatalović, 2011:383). Tako su neostvarenje prava na političku participaciju na lokalnim razinama i neostvarenje prava na zapošljavanje, naročito prava na razmjernu zastupljenost Srba u javnim službama i upravnim tijelima lokalne samouprave i pravosuđu najvažniji problemi srpske zajednice u sferi političke i ekonomske integracije u RH.⁴ Rad na aktivnostima koje pridonose afirmaciji, očuvanju, njegovanju i izražavanju posebnosti identiteta podrazumijeva aktivaciju socijalnog i kulturnog manjinskog kapitala. To se može ostvariti u vidu formalne organiziranosti pripadnika manjine kroz djelovanje u raznim kulturno-umjetničkim i kulturno-prosvjetnim društvima, klubovima, udrugama, manjinskim inicijativama.

Što je stoga s integriranošću zagrebačkih Srba u kulturnoj, prosvjetnoj i medijskoj sferi? Srpsko narodno vijeće (SNV) kao izabrano političko, savjetodavno i koordinativno tijelo djeluje kao samouprava Srba u RH. Osim radom na poticanju i pomaganju manjinskog povratka iseljenih Srba iz Hrvatske, od svog osnutka 1997., značajan dio sredstava ulaže i u očuvanje i klasifikaciju kulturne i spomeničke baštine, a u sklopu vijeća djeluje i „Arhiv Srba u Republici Hrvatskoj“ (Škiljan, 2007). „Srpsko kulturno društvo (SKD) Prosvjeta“ predstavlja središnju, tj. krovnu udругu Srba u Hrvatskoj s pedesetak pododbora širom RH i glavni je nositelj kulturno-prosvjetnih aktivnosti među zagrebačkim Srbima. Srpski demokratski forum (SDF) utemeljen je 1991. kao organizacija civilnog društva, s ciljem pomaganja u rješavanju problema u obnovi i ekonomskoj revitalizaciji lokalnih povratničkih zajednica. Djeluje kroz svoje ogranke i pododbore diljem Hrvatske, na područjima posebne državne skrbi. Za grad Zagreb neizostavno

⁴ Za potpunu i kvalitetnu, održivu inkluziju i integraciju srpske manjine neminovno je rješavanje još uvijek prisutnih problema, od kojih N. Raduški ističe: „Srpska manjina u Hrvatskoj se objektivno nalazi negde između integracije i asimilacije s obzirom da proces povratka Srba i posle petnaest godina izbeglištva nije završen i odvija se otežano zbog nesigurnosti povratka, nemogućnosti zapošljavanja, nerešenog pitanja stanarskih prava, neisplaćenih penzija, kao i veoma otežane integracije u društvo zbog velike međuetničke distance“ (Raduški, 2011:425).

je važno djelovanje organizacija „Srpsko privredno društvo – Privrednik“, kao važnog ekonomskog subjekta, zatim „Narodno vijeće Srba“, „Zajednica Srba u Republici Hrvatskoj“, „Srpski omladinski forum“, „Savez srpskih organizacija“, „Udruga za njegovanje kulturnih i običajnih vrijednosti srpske nacionalne manjine – Vrelo“, te „Zajednica Srba Zagreba“, od kojih neke odlikuje i nekontinuiranost u radu i aktivnostima.

Najvažniji sekundarni agens socijalizacije - škola igra važnu ulogu u njegovanju manjinskog jezika i pisma, kao i prenošenju znanja o vlastitoj povijesti i kulturi. Srpski se jezik u raznim modelima nastave koristi najviše u Vukovarsko-srijemskoj, Osječko-baranjskoj, Primorsko-goranskoj i Ličko-senjskoj županiji, gdje su Srbi u RH i najbrojniji. Glavna okosnica odgoja i obrazovanja na srpskom jeziku u Zagrebu odvija se u „Srpskoj pravoslavnoj opštoj gimnaziji Kantakuzina Katarina Branković“, koja je otvorena 2005. pod pokroviteljstvom Srpske pravoslavne crkve u Hrvatskoj, Mitropolije Zagrebačko-ljubljanske i Crkvene općine zagrebačke. U školskoj godini 2011/12. ovu gimnaziju pohađa 81 učenik/ica, od kojih su par ne-srpskog etničkog porijekla.

Najvažniji tiskani list Srba u Hrvatskoj jesu „Novosti – Samostalni srpski tjednik“, koji izlazi od prosinca 1999. Središnji dio tjednika pisan je ćirilicom, čime promiče uporabu vlastitog jezika i pisma. Od 2007. u Novostima izlazi podlistak „Privrednik“, koji zajednički uređuju SNV i Srpsko privredno društvo „Privrednik“. Zagrebački odbor SKD Prosvjeta također izdaje dvomjesečni časopis orijentiran na kulturna zbivanja pod imenom „Prosvjeta“, a uređuje i godišnjak „Ljetopis SKD Prosvjeta“. SDF od 1996. izdaje i uređuje mjesečni magazin „Identitet“, kojega se ponajviše bavi pitanjima uspješne (re)integracije srpske manjine u povratničkim sredinama RH, ali i općim društveno-političkim temama. Funkcija medija jest informiranje javnosti, no oni predstavljaju također jedan od resursa za izbjegavanje asimilacije i marginalizacije, te sa druge strane pridonose kvalitetnijoj integraciji manjina u društvo i informiranju većine o položaju i potrebama manjina. Nakon opisa glavnih karakteristika brojnosti, položaja i integriranosti pažnju sad usmjeravamo pitanjima mijenjanja i/ili očuvanja identiteta Srba u Zagrebu.

4. Pitanja očuvanja identiteta i otpora asimilaciji

Pitanje integracije ponajviše je kulturno pitanje ali i političko, tj. pitanje politike identiteta. Kod korištenja prava na izražavanje i uživanje posebnosti identiteta važno je utvrditi iz kojih pozicija nastupaju manjine, a iz kojih država kako bi zaštitila ili možda reducirala uživanje tih prava. Proces izgradnje identiteta je proces na koji duboko utječu prilike i proturječna socio-kulturne okoline koja ih okružuje. Srpska zajednica u Hrvatskoj polazi od kulturno raspoloživih resursa u svojim neposrednim socijalnim i kulturnim mrežama u društvu. U tom smislu manifestacije manjinskog identiteta možemo shvatiti kao podvrstu socijalnog i kulturnog (manjinskog) kapitala koji ujedno predstavlja potencijal za integraciju.

Usljed izrazito negativne društvene klime 1990-ih, u ratu i poraću, dio Srba i osoba iz miješanih brakova odabirali su izjašnjavanje u popisima za većinsku ili neopredijeljenu opciju, nakon što je popisna kategorija „Jugoslaven“ prestala postojati u popisu stanovništva iz 2001. Taj fenomen etnomimikrije, tj. mogućnost „lažnog“ izjašnjavanja pojedinca koje se skriva iza drugog ili nijednog etničkog imena, tj. svog etničkog porijekla, uzima se također kao specifičan faktor smanjenja broja pripadnika manjine u popisima. To se naročito odnosi na one manjine koje u svojim povijesnim i društveno-političkim vezama s većinskim narodom u RH pamte i destruktivne, konfliktne momente suodnosa (poput Srba, Crnogoraca, Bošnjaka). No zbog tolerantnijeg društveno-političkog demokratskog konteksta u RH danas, pretpostavka je kako razina socijalnog pritiska sredine koja uvjetuje prikrivanje stvarnog etničkog porijekla nije toliko izražena te će sve više dolaziti do izražaja suprotni trendovi jačanja nacionalnomanjinske svijesti i otpora asimilaciji i etnomimikriji. I sami podaci iz istraživanja Babić i sur. (2011:355-376) koje ovdje analiziramo ukazuju na etnomimikriju i odricanje od svog identiteta kao jedan od glavnih problema srpske zajednice u RH:

Ispitanik/ica 1: (...) *smatram govoreći za sva urbana gradska središta, uključujući i Zagreb, da je problem tih Srba kriza identiteta – teško im se poistovjetiti sa svojom nacionalnom grupom. Pa to izbjegavaju ili ublažavaju na raznorazne načine, pa kažu da su pravoslavci ili da to nije bitno. Imaju poteškoća da se izjasne, negdje gdje je potrebno ispuniti rubriku nacionalnost oni to izbjegavaju. S jedne strane imaju problem da sebe izgrade kao manjina a s druge strane smatram da većinski narod teško percipira Srbe kao manjinu, a ako ih percipira kao manjinu smatra da imaju sva prava, čak da imaju „nadprava“ kao manjina.*

Ispitanik/ica 2: *Kod Srba u Hrvatskoj i Srba u Zagrebu postoji problem sa sviješću pripadnosti manjini. Donedavno je to bio značajan, ne samo po ustavnom položaju u bivšoj državi nego i po brojnosti, doprinos zajedničkom životu, razvoju kulture, politici i svemu tome. Položaj na kojem su Srbi u Zagrebu gradili neki svoj identitet je bio vrlo pozitivan, vrlo značajan, od Tesle do*

Rade Končara. Od 1991. pa nadalje, zahvaljujući objektivnoj situaciji, ali i zbog medija, slike koju su oni stvarali, i zbog govora mržnje, mnogi pripadnici srpske nacionalne manjine u Zagrebu imaju problem da prihvate sami sebe kao manjinu, a drugo da se identificiraju, i da ne žive u nekoj mimikriji.

Osim gorućeg problema etnomimikrije, u odgovorima se već nazire i razina kritike spram asimilacije građana srpske nacionalnosti.⁵ Stupanje u „mješovite brakove“ predstavlja najizraženiji mehanizam „prirodne asimilacije“, koji je kontinuirano prisutan i prihvaćen u široj zajednici. Prinudna pak asimilacije uzrokuje fenomene neizjašnjavanja ili lažnog izjašnjavanja oko nacionalnosti, vjerske pripadnosti, a nekim ekstremnim slučajevima čak i svojevolumnu promjenu osobnog imena i prezimena, ili negiranje i promjenu kolektivnog etnonima. Na kulturnoj razini asimilacija znači proces u kojem pripadnici srpske manjine u velikoj ili potpunoj mjeri odustaju tj. gube svoj manjinski identitet i svoje specifične kulturne posebnosti. Proces asimilacije je ponekad i svojevoluman, ukoliko osoba ili grupa koja se asimilira procjenjuje kako će pridobiti korist ili barem izbjeći štetu procesom „utapanja“ u većinsku matricu, što je u razdoblju 1990-ih moglo vrijediti za pripadnike nekih manjina. Grad Zagreb kao urbana sredina koja nije doživjela znatna ratna stradanja, omogućavao je zagrebačkim Srbima svojevolumnu priliku za prikriivanje i odricanje (od) svog identiteta jer su se u vrevi njegova života lako mogli sakriti „nepoželjni“ manjinski elementi koji su devedesetih bili diskriminirani i marginalizirani:

Ispitanik/ica 3: *Identitet je i dalje najveći problem, samoizjašnjavanje, ali nije tu samo problem srpskog jezika i kulture. To je nekakav formalni dio koji kaže da netko ima identitet ili nema, ali su zapravo bitni problemi da li netko može reći da je Srbin ili nije, i koliko se on osjeća ugodno u tom izjašnjavanju. Jer to je naravno počelo od 1990-te godine kad su djeca u školi morala reći što jesu. Ako je netko bio Hrvat ili ako je miješani brak onda se vrlo lako sa nekakvim temeljem mogao reći, a oni gdje su oba roditelja bili Srbi oni su lagali zato što im je tako bilo lakše. Onda se to tako provuklo i onda se ne da ljudima mijenjati tamo gdje su upisali u te svjedodžbe i ostale dokumente.*

⁵ Postoje razne strategije društvene i kulturne prilagodbe manjine u većinsko društvo, poput asimilacije, integracije, separacije, marginalizacije (Berry i sur. 2002). No u hrvatskom multietničkom i multikulturnom kontekstu tu prilagodbu moramo shvatiti prvenstveno kao proces međusobne kulturne razmjene u kojem se manjinski i većinski utjecaji međusobno prožimaju i nadopunjuju. Tako je i poželjni model svakako integracija kao proces u kojem manjinska grupa postaje aktivni član većinskog društva, ali zadržava, njeguje i cijeni vlastiti etnički identitet. Integraciju shvaćamo i kao normativno i funkcionalno uključivanje manjina u šire društvene, političke, ekonomske i kulturne tokove.

Ovakvih primjera je prema mišljenju naših sugovornika bilo podosta tokom devedesetih, ali su ponegdje, naročito u urbanim sredinama, prisutni i danas. Predstavnici zagrebačkih Srba ističu vjersku diskriminaciju učenika pravoslavne vjeroispovijesti u osnovnim i srednjim školama tokom 1990-ih kada je veliki broj srpske djece u gradovima Hrvatske bio prinuđen pohađati rimokatolički vjeronauk. Svojevoljno pristajanje na npr. to da srpska djeca pohađaju katolički vjeronauk u školama, zbog neizlaganja mogućoj osudi vršnjaka i šikaniranju ukoliko to ne učine, samo je blaži primjer društvenog konformizma. Drastičniji primjeri govore o svojevoljno prihvaćenom prozelitizmu kada su pojedina djeca srpskog porijekla i pripadnosti pravoslavnoj crkvi pristajala na primanje rimokatoličkih sakramenata, što je također jedan ekstremniji vid etno-konfesionalne mimikrije.

Jedan od presudnih preduvjeta za otpor asimilaciji i njegovanje vlastitog identiteta predstavlja očuvanje jezika. No, jezik nipošto nije jedini „prezervator“ etno-kulturnog identiteta jer je uz jezičnu diferencijaciju jednako važno i kolektivno pamćenje, gdje njegovanje sjećanja na zajedničku prošlost i porijeklo igraju neizostavnu ulogu. M. Mesić piše o tome kako se u međupopisnom razdoblju dogodio proces „materniziranja“ službenog hrvatskog jezika, što se može „(o)bjasniti, barem djelomično, s jedne strane socijalnim konformizmom, i s druge postkomunističkom jezičnom tranzicijom“ (Mesić, 2003:166). Taj konformizam upravo govori u prilog tomu kako je jezična asimilacija uzela maha, i kako je moguće da su se Srbi u RH iz čistog konformizma odlučili na prikriivanje svog jezika. Pitanje jezične politike utoliko jest zalazilo u sferu etniciteta jer je do 1990-ih i jezik bio jedinstven srpsko-hrvatski, tj. hrvatsko-srpski. Inače, bolje ostaje očuvana posebnost manjinskog jezika u sklopu većinskog jezičnog okruženja koji je distinktivniji po svojim lingvističkim odrednicama (npr. mađarski kao ne-slavenski jezik) nego oni jezici koji su po leksiku i morfologiji bliži hrvatskom, što srpski zasigurno jest. Ta je dilema sažeta i u odgovorima naših ispitanika:

Ispitanik/ica 4: *Problem sa Srbima u RH je taj što mi nemamo standardiziran jezik, znači nigdje ne piše što je jezik Srba u Hrvatskoj. Da li mi koristimo sufikse koji se korite u Srbiji -isati a ne -irati, kao u „ignorisati“ a ne „ignorirati“. Koji je to oblik, koji mi pravopis koristimo, na koju se gramatiku pozivamo, to nigdje nije propisano, nigdje standardizirano, znači mi nemamo svoj jezik. Mi pišemo ćirilicom, ako šaljemo nešto službeno između nas u našim institucijama, ti su dokumenti na ćirilici. Ali se to ne piše sad po toj nekoj istočnoj varijanti jezika sa svim tim sufiksima kako je u Bosni danas. I možda manje koristimo ove nove hrvatske riječi, znači nećemo koristiti „stjegove“ i slično.*

Nedvosmislen prekid s tradicijom djelovanja i života Srba u Zagrebu predstavlja razdoblje 1990-ih kada je došlo do privremenog prekida rada kulturno-umjetničkih društava i neprakticiranja prosvjetne autonomije. Uz to su javno mnijenje i medijski diskurs bili uvelike negativno intonirani i diskriminirajući spram Srba. Danas je situacija bitno drugačija te sve manjine mogu biti zadovoljne razinom ostvarenja svojih prava. Pa ipak, „zadovoljavajući“ nivo normativne integriranosti ne jamči istovremeno i funkcionalnu integriranost manjina u šire socioekonomske, kulturne i političke tokove, no odgovornost leži i na samim manjinama. One same trebaju shvatiti prednosti vlastitog (re)organiziranja i rada na poboljšanju svog statusa u budućim okvirima EU. Postojeće „mreže primarnih socijalnih interakcija“ (Babić, 2008) kao i kulturni kapital zajednice može pomoći u restrukturiranju manjinske institucijske organiziranosti u svrhu izgradnje i jačanja same srpske zajednice. U post-ratnim sredinama koje karakterizira određena urušenost te mreže pitanja pomirbe dojučerašnjih sugrađana i susjeda krucijalno je za normalizaciju suživota.

No ono što je osnovno pitanje oko identiteta zagrebačkih Srba jest – što je zapravo taj identitet, kakav je, koje su njegove glavne odlike? Nacionalnost i etnička pripadnost još uvijek predstavljaju jedne od primarnih izvora identiteta, uz rod, spol, socioklasnu pripadnost. Vjerska, tj. konfesionalna pripadnost populacije u Hrvatskoj je razdoblju od 1981. do 2001. odigrala važnu ulogu, i predstavljala važan kontekstualni okvir u procesima nacionalnog okupljanja i vjersko-nacionalne homogenizacije. Kako piše S. Vrcan urušavanjem komunističkog poretka religija se prometnula u “(...) važnu javnu instituciju prija svega s veoma značajnim političkim legitimacijskim potencijalom i funkcijom...” (Vrcan, 2006:65). Religijske institucije jesu svojevrsni čuvari nacionalnih vrijednosti, simbola i tradicije. U slučaju pravoslavnih vjernika u RH, Srpska pravoslavna crkva je u međupopisnom razdoblju 1991-2001. doživjela najveći pad broja izjašnjenih vjernika u relativnom omjeru od 63,2%.⁶ Ispitanici u našem istraživanju su nesigurni oko toga što ustvari predstavlja sam identitet Srba u Hrvatskoj i Zagrebu danas, i koliki je zapravo značaj konfesijske pripadnosti na nacionalno određenje, koliki je primat tradicijske kulture i vjerskih običaja u pitanjima identiteta:

⁶ Pravoslavna općina u Zagrebu kroz povijest je bila vjersko utočište ne samo zagrebačkih pravoslavnih Srba, već i drugih naroda: Grka, Cincara, Makedonaca, Vlaha i drugih (Roksandić, 1994:212).

Ispitanik/ica 5: *Mi Srbi to svrstavamo folklorne aktivnosti uglavnom u kontekst sela, ruralnosti, to je nešto što nije urbano, gradski, neka visoka kultura i slično. (...) Bez obzira na to kako je bilo vrijeme 1990-ih nitko ne treba da mu na čelu piše da je Srbin i da se tuče u prsa da je Srbin, ali pitam se koliki je identitet kod građana Zagreba srpske nacionalnosti tokom 1990-ih pa i u zadnjih deset godina u kući. Znači koliko oni kod kuće uzgajaju identitet? To ih nitko neće pokucati i pitati da li vi slavite kod kuće Slavu, Božić, Pravoslavnu Novu godinu, tko je Sv. Sava...*

Ispitanik/ica 2: *A što ako su komunisti ili ateisti?*

Ispitanik/ica 5: *...ali što je onda identitet Srba u Zagrebu? Da li znaju čitati ćirilicu? Što je naš identitet? Što čini identitet Srba u Zagrebu ako nije Sv. Sava, ako nije Božić, ako nije krsna Slava, ako nije ćirilica?*

U transgeneracijskom transferu vrijednosti tzv. „manjinske memorije“ najveću odgovornost snose agensi primarne socijalizacije (obitelj i rodbina), uz sekundarne agense unutar odgojno-obrazovnog sustava. Obiteljski i rodbinski okvir je onaj u kome se njeguju i prenose odlike identiteta; jezik, običaji i vrijednosti, no i takva povezanost očuvanja identiteta nije izuzeta od poljuljanosti tradicionalnih obrazaca braka i obitelji u suvremenom svijetu. Starija generacija možda jest aktivna na tradicijskoj platformi okupljanja (jezik, tradicija, vjera), no oni se zalažu i potiču za generacijski transfer vrijednosti koji smjera obnavljanju identiteta i očuvanju manjinske posebnosti koji mladim pripadnicima manjina možda i nije toliko blizak.

Urbani mladi Srbi u većim centrima moguće nisu toliko zainteresirani za očuvanje svog identiteta. Prema našim ispitanicima, autohtoni zagrebački Srbi, naročito mlada i srednja generacija pokazuju slab interes prema njegovanju svoje kulture i običaja, nisu toliko prisutni u radu srpskih institucija u Zagrebu, u radu folklornih udruga, sudjelovanju u ljetnim školama jezika i kulture, prekograničnoj razmjeni iskustava i slično. Kritika ispitanika je upućena i prema neaktivnosti srednje generacije i nezainteresiranosti autohtonih Srba Zagrepčana za rad na (re)konstrukciji identiteta zajednice. Tako se rad na očuvanju fragmentiranog identiteta nastavlja zahvaljujući ponajprije volji i trudu Srba doseljenih u Zagreb iz drugih krajeva RH:

Ispitanik/ica 5: *I koliko sad posmatram nas ovdje za stolom i mlade u društvu, jako je malo mladih uključeno u rad srpske zajednice – u bilo koja kulturna dešavanja. Naročito onih koji su baš rođeni i odrasli u Zagrebu. Znači većina je nas ovdje koji smo došli u Zagreb (...) koji smo došli zbog faksa, zbog posla. Znači ja jako malo znam onih Srba koji su rođeni u Zagrebu, školovali se i rade a da se izjašnjavaju kao Srbi i da ih na neki način interesira srpska zajednica i ono što mi ovdje radimo. (...) (š)to se tiče školovanja ono jest dio stvaranja identiteta, da se kod djece stvori koji će jednog dana biti budućnost srpske zajednice u Zagrebu. Mlade iz Zagreba je teško animirati, osim Svetoslavske, svetog Nikole, osim Balatona, a i to sve teže, teško ih je motivirati i animirati, a obezbeđeno im je sve. Sve im je besplatno, džeparac dobiju, sve im*

platimo. Jednostavno interesa u Zagrebu nema a to je vrlo loše. Isti slučaj je i Karlovca i Osijeka, Rijeke, Pule i Siska, to je slučaj velikih gradova da su mladi zatvoreni, nisu motivirani. Sasvim sigurno veliki gradovi pružaju velike mogućnosti, u toj konkurenciji sad šta je tu srpski jezik i kultura, dal' je to sad njima nešto manje vrijedno, nešto što će im stvoriti problem i što će im onda to u životu.

Proces asimilacije je snažan i kod ostalih nacionalnih manjina u gradu Zagrebu i prisutniji je u gradovima nego na ruralnim područjima. Stoga je indikativna jedna izjava sudionika istraživanja u Župarić-Iljić (2011) kako se „Srbi u Hrvatskoj trenutno nalaze u procjepu između asimilacije kojoj su izloženi u velikim gradovima, te getoizacije na ruralnim područjima povratka“. I ovdje se susrećemo s kontrapunktiranjem pozicija i viđenja oko toga jeli identitet isključivo nešto tradicijsko ili je nešto moderno, jesu li odlike ruralne i tradicijske kulture dominirajuće po identitet ispred odlika urbane kulture i/ili supkulturâ mladih. Shodno tome i temelji identiteta nisu isti za stariju populaciju povratničkih sredina na područjima posebne državne skrbi i za mlađu populaciju urbanih središta, kako ilustrira ovaj dijalog:

Ispitanik/ica 6: *Problem Srba u gradovima je to jako slabo folklor promoviran, nije ni u obitelji ni kroz školu. Ono što se dešavalo u gradu Zagrebu, uglavnom su to očuvali srednjoškolci i studenti koji su došli sa sela ovdje, i to im je bilo neko mjesto druženja i sličnost sa nekom atmosferom iz zavičaja. I na to se svodi i dan danas. Danas u tim sekcijama, pogotovo u folkloru imamo uglavnom stariju populaciju, ono uglavnom se svodi na to da ga želja mine iz njegove mladosti i svega oko 20 posto mladih je od cijelog tog brojnog stanja aktivno. No i tu sve što ima nekih mladih pa ka srednjoj dobi pola-pola su Srbi i ostale nacionalnosti. Među mladima nisu samo Srbi, a Zagrepčana Srbina ne sjećam se da sam imao. Ja sam vodio osam devet godina, ne sjećam se da je ikoji bio.*

Ispitanik/ica 4: *Pa mene ne zanima folklor, niti išta što se tu nudi, niti me to ikad zanimalo. Mene zanimaju bendovi koji dolaze iz Srbije, srpski filmovi, srpski pisci, ja to imam svakako u cjelokupnoj ponudi koju ovaj grad nudi. Folklor i crkveno pjevanje me ne zanima, i ja nemam što tražiti na folkloru niti me zanimaju ljudi koji idu tamo, znači ako ću ja sresti neke mlade Srbe, iako mi nije ni bitno da se družim s ljudima koji su Srbi, možda ćemo se na tom koncertu sresti, ako dođu Darkwoodi pa ću ja ići tamo, ali potpuno neobavezno. Nemam tu potrebu da obučem narodnu nošnju i da ja sad tako čuvam to neko zavičajno. Više me zanima ta urbana kultura koja dolazi iz Srbije.*

Ispitanik/ica 6: *Ja drugačije gledam...*

Jačanje svijesti o etničkoj pripadnosti i očuvanju identiteta razumijemo kao reaktivnost manjina na posljedice ratnih zbivanja i tranzicijskih procesa i njihovog sagledavanje sociopolitičkog i sociokulturnog pozicioniranja u hrvatskom društvu danas. Zagrebački Srbi

problematiziraju o tome u kojoj mjeri svoj vlastiti položaj i identitet mogu zahvaliti svojim etničkim, društvenim i kulturnim vezama s pripadnicima matične nacije u Republici Srbiji. Nadalje, raspravljaju i o tome kako se suodnose prema identitetu većinskog hrvatskog naroda i drugih nacionalnosti koje žive u RH, te koliko govor mržnje narušava međunacionalne odnose:

Ispitanik/ica 2: *Postoji još nešto, bar meni je osobno bitno, a i ljudima koje znam je značajan taj doprinos Srba hrvatskoj kulturi. Kako smo već utvrdili da mi nemamo baš previše zajedničkih kulturnih točaka sa Srbijom nego imamo negdje svoj autohtoni kulturni razvoj u ovom prostoru ali znamo za mnoge Srbe koji su značajan doprinos dali i hrvatskoj kulturi i hrvatskoj znanosti.*

Ispitanik/ica 7: *Po pitanju većine Hrvata koliko sam ja uvidio da su oni svoj identitet, što je isto upitno i trebalo bi malo da se ljudi pozabave tim pitanjem, oni su svoj identitet temeljili posljednjih 20 godina na nekoj mržnji prema nekom drugome, kako bi onda bio veći pripadnik i iskazivao kao veće domoljublje. Ja sam se uvijek smatrao i smatram s domoljubom a pri tom ne mislim na Srbiju ali nikad nisam koristio rječnik mržnje. I onda bi s ljudi tu pogubili jer netko nije dovoljno domoljuban ako ne iskaže takve riječi ili geste i slično...*

5. Zaključna razmatranja

Institucionalna razvijenost i jak utjecaj zagrebačkih Srba prije rata ukazivao je na ondašnji veći stupanj integriranosti Srba u šire društvene, kulturne, političke i ekonomske tokove grada. No posljedično, ratne traume i narušenost manjinske infrastrukture u poraću narušile su taj položaj. Današnji angažman predstavnika zagrebačkih Srba ukazuje na potrebe za reorganizacijom i revitalizacijom specifičnog manjinskog identiteta u novim okolnostima ali i želju za uspješnim odupiranjem procesima često prinudne, ali ponekad i samonametnute asimilacije. Čuvanje manjinske posebnosti u smislu otpora asimilaciji tako nije isključivo stvar politike identiteta, nego i koristan resurs manjinske zajednice koji se može mobilizirati za zajednički probitak manjine u novim sadržajima i oblicima integriranosti.⁷

⁷ Socijalna i gospodarska pitanja, osobna sigurnost i rješavanje stambenog pitanja i stanarskih prava, zapošljavanje u javnoj upravi, pravosuđu i policiji na lokalnoj, županijskoj i državnoj razini, te mirovinska prava, danas u vremenima krize opet dolaze u fokus interesa javnosti. Predstavnici Srba u Zagreb percipiraju funkcioniranje pravne države, rješavanje pitanja raseljenih i povratka te poginulih i nestalih, nadalje; ekonomsku stabilizaciju, demokratizaciju te poštivanje načela pluralizma i prava na različitost prioriteta za poboljšanje svog statusa u RH (Župarić-Iljić, 2011). Posebna odgovornost u tomu leži na državi i na lokalnoj vlasti kako bi širu javnost informirala i senzibilizirala na potrebe manjine. No, Tatalović i Lacović podsjećaju kako službena politika hrvatske države nije uvijek spremno prihvaćala tu odgovornost: „Ukratko, može se reći da je u proteklih dvadeset godina politika prema nacionalnim manjinama lavirala od tretiranja manjina kao remetilačkog čimbenika uspostave etnokracije preko deklarativnog priznavanja statusa i prava manjina do stvarnog poimanja manjina kao »mosta suradnje« s državama njihova matičnog naroda“ (Tatalović i Lacović, 2011:376).

Srbe kao i ostale „novonastale“ nacionalne manjine odlikuje fragmentiranost nacionalno-manjinskog identiteta, što je naročito prisutno među mlađom populacijom u urbanim centrima Hrvatske. Asimilacijski procesi prisutniji su u Zagrebu nego u povratničkim sredinama i to ponajviše u miješanim brakovima, a u urbanim sredinama češća je i etnomimikrija. Ovi fenomeni su rezultanta nepovoljne etnocentrične društvene klime tokom 1990-ih, ali i promjena ustavnog statusa Srba u Hrvatskoj. Ti fenomeni uzrokuju daljnji pad broja pripadnika srpske manjine u popisima, kao i slabljenje aktivacijskih resursa za očuvanje manjinskog identiteta kroz oblike formalne organiziranosti. Osiguranje tolerantne društvene klime i učinkovitog državnog aparata nužno je kako bi se položaj nacionalnih manjina u Hrvatskoj popravio te da bi se pojedinačna Ustavnim zakonom zajamčena prava poštovala i provodila bez iznimki. Korištenje materinjeg jezika, informiranja i obrazovanja na istom, njegovanje tradicije i upotreba etnonacionalnih simbola, simbolički su i svakodnevni dio izražavanja posebnosti manjinskog identiteta u okruženju većinske kulture domicilnog društva.

No iako tendencija starije generacije uključuje forme aktivacije na tradicionalnim osnovama (jezik, tradicija, vjera), mlađi naraštaj njeguje forme interkulturnog prožimanja, posuđivanja kulturnih elemenata što predstavlja svojevrsnu hibridizaciju etničkog/ih identiteta/â, ali i ukazuje na spomenutu fragmentiranost. Među mlađom generacijom asimilacija jest uzela maha no iz naših fokus grupa je vidljivo kako se manja grupa mladih „doseljenih“ entuzijasta aktivirala u smjeru obnavljanja i potvrđivanja manjinskog identiteta. No ipak se ne može govoriti o nekom izraženijem povratku tradicijskim etno-kulturnim vrijednostima kao platformi oko koje bi se (re)konstruirao manjinski identitet. Tako se „odnarođivanje“ događa bez konsenzusa oko poželjnosti sprječavanja tog procesa od strane proponenata čuvanja identiteta, jer ne postoji suglasnost oko toga što predstavlja temelje tog identiteta za zagrebačke Srbe uopće. Plurilokalnost porijekla zagrebačkih Srba i specifičnosti urbane sredine, te izostanak aktivnosti gradske intelektualne elite u smjeru njegovanja identiteta dodatno usložnjava problem nepostojanja zajedničke platforme djelovanja.

No ne treba zanemariti i mogući scenarij kako „priželjkivana“ *interetnička* integriranost u šire društvo i život grada, može kao dvosjekli mač posljedično voditi i ka slabljenju *intraetničkih* veza koje služe (re)konstrukciji, očuvanju i prenošenju manjinskog identiteta, te posredno ka asimilaciji. Intra-etnička diskusija izostaje i u aspektu političko-stranačkog i ideološkog neslaganja, o kojoj nismo na ovom mjestu mogli pisati, a koja definitivno postoji i upućuje na

razjedinjenost srpske zajednice u RH. Kao jedan od važnijih problema, nažalost, ne karakterističan samo za ovu manjinu, jest nedostatna aktivnost samih članova. Jesu li Srbi manjina koju odlikuje stupanj socijalne otvorenosti i inkluzivnosti koja u svoj rad okuplja i integrira i one građane koji su ne-srpskog porijekla nije toliko razvidno iz našeg istraživanja.

Također, ukoliko zanemarivanje njegovanja srpskih vjerskih običaja i nepoznavanje pisma ćirilice predstavlja ugrozu opstanka identiteta, koja je to nova platforma oko koje se Srbi u RH i Zagrebu mogu okupiti? Stoga će nastojanja zagrebačkih Srba oko očuvanja i (re)strukturiranja identiteta morat o svemu navedenom voditi računa. Na ovom mjestu predlažemo da nedostatnost zajedničke društveno-kulturne platforme (temeljene na jeziku, tradiciji, religiji) oko koje bi se rekonstruirao identitet Srba u Zagrebu bude nadomješteno dijalogom i afirmativnom akcijom (unutar) same zajednice oko pitanja očuvanja i njegovanja vlastite posebnosti. Pošto nije za očekivati veći mehanički priljev mladog stanovništva povratnika u fertilnoj dobi koji bi moguće utjecao na značajan pozitivan prirodni priraštaj srpske zajednice, tako se očuvanje brojnosti pripadnika Srba u Zagrebu može jedino oslanjati na revitalizaciju i restrukturiranje identiteta u svrhu sprječavanja etnomimikrije i usporavanja asimilacije srpske zajednice u RH.

From identity preservation to assimilation: Current status and integration of the Serbian national minority in Zagreb

Summary

This paper presents to which extent Serbs in Zagreb today are organized with the aim of preserving their own identity. Moreover, it examines what problems they face concerning that and how they estimate their own position and levels of integration in community. Along with a brief review of the census number and normative-legal status, we present the content analysis of transcripts from focus group interviews, conducted among representatives of the Serbs in Zagreb. The analysis shows that Serbs in Croatia are characterized by fragmentation of national minority's identity, which is a process especially prevalent among young people in urban centers. Assimilation exists more in Zagreb than in returnee communities, furthermore ethnomimicry is more common in urban areas. These phenomena are results of constitutional status of Serbs in Croatia, unfavorable social climate during the 1990s, as well as of urban Serbs intellectual elite's passivity, especially among middle-agers and youth. This condition cause further decreasing in number of Serbian minority population. Furthermore, resources for preservation of minority's identity through formal organization bodies have been reduced. Thus, a question of integration of Serbs in Zagreb indicates not only satisfactory normative integration but also insufficient functional integration of the minority. Hence, the lack of common socio-cultural platform (embedded in language, tradition and religion) around which the identity of Serbs in Zagreb

could be (re)constructed points to need for affirmative action (within) the Serbs' community for the purpose their own identity preservation.

Keywords: Serbs in Zagreb, national minority's identity, assimilation, ethnomimicry, integration

LITERATURA

Babić, Dragutin; Škiljan, Filip; Župarić-Iljić, Drago (2011). *Nacionalne manjine u Zagrebu*. Zagreb: Plejada

Berry, John, Poortinga, Ype, Segall, Marshall. I Dasen, Pierre (2002). *Cross-cultural psychology: Research and applications*. New York: Cambridge University Press.

Bryman, Alan. 2008. *Social Research Methods*, Oxford University Press

Bradly, Harriet (1997) *Fractured Identities: Changing Patterns of Inequality*, Polity Press, Cambridge

Capotorti, Francesco (2001). *Prava pripadnika etničkih, verskih i jezičkih manjina*, (Beograd: Jugoslovenski komitet pravnik za ljudska prava)

DZS RH (2002). Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2001. god., (cd-rom). Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

Frosh, Stephen (1999). *The politics of psychoanalysis*. London: Macmillan.

Gelo, Jakov; Crkvenčić, Ivan; Klemenčić, Mladen; Platužić, Dragutin (1998). *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880-1991. po naseljima*. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

Mesić, Milan (2003). "Europski standardi manjinske zaštite i položaj manjina u Hrvatskoj", *Revija za sociologiju*, god. 34, br. 3-4, 161-177.

Petrović, Ruža (1989). „Brojnosti i teritorijalni raspored Srba u SR Hrvatskoj – prema popisima stanovništva 1948-1981. godine“, u: V. Krestić (ur.) *Zbornik o Srbima u Hrvatskoj 1*. Beograd: SANU, Odbor za istoriju Srba u Hrvatskoj, 257-272.

Raduški, Nada (2011) „Srbi kao nova nacionalna manjina u postjugoslovenskim državama“, *Sociologija*, god. 53, br. 4, 417-432.

Roksandić, Drago (1991). *Srbi u Hrvatskoj od 15. stoljeća do naših dana*. (Zagreb: Vjesnik)

Škiljan, Filip (2007). *Srpsko narodno vijeće – deset godina postojanja, tristo godine tradicije*, Zagreb: Srpsko narodno vijeće

Tatalović, Siniša (2001). "Nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj", *Politička misao*, god. 38, br. 3, 95–105.

Tatalović, Siniša i Lacović, Tomislav (2011). "Dvadeset godina zaštite nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj", *Migracijske i etničke teme*, god. 27, br.3, 375–391.

Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj (1991). Zagreb: Hrvatski Sabor. Narodne Novine 65/91

Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina (2002). Zagreb: Hrvatski Sabor. Narodne Novine 155/02

Vasiljević, Snježana (2004) „Pravni aspekti zaštite manjina u procesu stabilizacije i pridruživanja“, in: K. Ott (ed.) *Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji, Izazovi institucionalnih prilagodbi*. Zagreb, Institut za javne financije, Zaklada Friedrich Ebert, 235-257.

Vrcan, Srđan (2006). *Nacija, nacionalizam, moderna država: između etnonacionalizma, liberalnog i kulturnog nacionalizma ili građanske nacije i postnacionalnih konstelacija*, Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga

Župarić-Iljić, Drago (2011). „Razmatranja predstavnika zagrebačkih Srba o prekograničnoj suradnji Srba u Hrvatskoj sa Srbijom“, u: Gavrilović, D. (ur.) *Srpsko-hrvatski odnosi u XX veku: Dvadeset godina od početka rata*, Novi sad: Centar za istoriju, demokratiju i pomirenje; Golubić Obrovački: Udruga za povijest, suradnju i pomirenje, 2011. 269-287